

INVENTURA DEMOKRACIE 2009

Prohlášení studentů ke 20. výročí sametové revoluce

Preambule

Naše demokracie má dvacáté narozeniny. Už dlouho se chystají mohutné pouliční veselice – a nejspíš proběhnou jako vždycky: na pódiích zazáří popové hvězdy posledních čtyřiceti let, politici sami sebe pochválí za to, jak dobře nás provedli úskalími rodící se svobody, a většina národa si prodlouží víkend a někam zmizí.

Pokud zůstane jenom u toho, bude z listopadového výročí další nevyužitá šance. Dvacetileté jubileum je přitom mimořádná příležitost: nejen k obvyklému ohlédnutí, ale přímo k inventuře naší demokracie.

Demokracie u nás existuje dvacet let. My si ovšem i po dvaceti letech pořád namlouváme, že jsme tak nějak na začátku, že je naše demokracie dosud nezralá. Vysvětluje se tím spousta nešvarů, skoro všechny. Jenže, pomalý vývoj není ten hlavní problém. Naše demokracie totiž možná vůbec neroste, ani nesílí. Události posledního roku jsou dokonce znakem úpadku. Je na místě mít o naši demokracii starost.

Vyjádřením této starosti je následující studentské prohlášení.

Reflexe naší komunistické minulosti

Jsme první studentská generace, o které se říká, že konečně není poznamenána komunismem. Jelikož jsme dobu před Listopadem nezažili a nic o ní nevíme, má se za to, že jsme unikli jejímu vlivu. Pravda je ovšem právě opačná; čím méně o minulosti víme, tím víc nás znesvobodňuje. Přitom pořádná reflexe komunistické minulosti ještě ani nezačala – za celých dvacet let. To pokládáme za zásadní průšvih.

Jediné, co českou společnost čas od času trochu vzruší, jsou totiž nahodilé estébácké kauzy našich celebrit. Komunistická minulost se používá čistě účelově: k boji o moc, k potápění politických protivníků či k lepší prodejnosti novin. Nic z toho samozřejmě za reflexi minulosti nepovažujeme. Jednoduché nálepky a skandální odhalení ve stylu „podepsal nebo nepodepsal“ nám prostě nemůžou stačit.

Dodnes nám chybí jasné pojmenování principů, jakými fungovala totalitní moc a jak deformovala společnost i jednotlivce. Nemáme ani trochu zmapováno, kolik návyků i postojů z té doby si všichni neseme, aniž o tom víme. Dá se jen tušit, že jich není málo.

Proč například tak rádi podléháme pocitu, že o nás rozhoduje „někdo nahoře“ a že se s tím nedá nic dělat? Proč se zpravidla bojíme zasazovat se o věc, kterou považujeme za dobrou? Proč nám každý boj s arogantní mocí pořád připadá jako zbytečná výstřednost?

Podobně se můžeme ptát dál: Jak je možné, že lež tak snadno bereme jako společensky přijatelnou? Kde se vzala tak velká tolerance k obcházení zákonů a k podvádění státu? A odkdy tak rádi věříme, že na prvním místě jsou materiální jistoty a všechno další je jen šlehačka na dortu?

Nevíme, co z toho je přímý následek komunismu, ale jedno je jisté: ani naše generace, pokládaná za svobodnou, od ničeho z toho osvobozena není. Minulost nás ovlivňuje skrze rodiče, učitele, úřady i atmosféru ve společnosti. A proto chceme vědět, jaká ta minulost doopravdy je.

Pokud dokážeme rozpoznat, co činilo naši společnost před Listopadem nesvobodnou, máme větší šanci rozpoznat podobná rizika i dnes. Také v dnešní situaci je důležité umět vnímat i jemné posuny od svobody k nesvobodě. I dnes je důležité být citliví na projevy nesvobody ve svém okolí. I dnes je třeba odhalovat nové, nenápadné formy totality a umět na ně patřičně reagovat.

Vzdělání

V málokteré zemi se vysokoškolské tituly tak vystavují na odiv jako v Česku. Přestože se tolik mluví o úpadku školství, titul má u nás stále auru čehosi vznešeného. Jako kdyby dosud platilo, že přidává člověku nějakou vyšší kvalitu.

Jenomže celý proces vzdělávání je u nás tak trochu pokrytecká hra. Hrají ji všichni: studenti, učitelé, rodiče i celá společnost. Málokdo totiž připustí, jak nízko dnešní vzdělání stojí: uživatelská znalost angličtiny, hbité kopírování z Wikipedie a trochu poučené googlování, víc se od studenta zpravidla nečeká. Náročnější školy k tomu přidají výcvik v mechanickém memorování – a ty vskutku elitní vybaví absolventy seznamem užitečných kontaktů, což je nezřídka pokládáno za to nejcenější. Studium málokoho namáhá a málokoho baví. A jeho smyslem není nic víc, než aby absolvent – coby pracovní jednotka – měl o trochu vyšší cenu na trhu práce.

O významu vzdělávání se mluví v kdekákém vládním dokumentu či stranickém prohlášení. Nikde se ale nemluví o tom, co to vzdělání vlastně má být.

Jeho smyslem přece není stát se co nejproduktivnějším „lidským zdrojem“, který v první řadě generuje zisk. Vzděláním má člověk získat schopnost rozpoznávat a rozhodovat se. A díky vzdělání by také měl znát alternativy k všudypřítomnému pragmatismu, který se pro většinu lidí stává jediným dostupným vyznáním. Jenomže právě v tom současné školství nejvíc zaostává. Školy nás nevedou ani k poznání, ani k lepší orientaci ve světě, a už vůbec ne k moudrosti. Na všech úrovních vzdělávání nám chybí odvaha hledat a ctít hodnotový systém – a stejně chybí i důraz na lidský charakter.

Přitom právě současná demokracie naléhavě vyžaduje lidi schopné alespoň v základní míře porozumět světu – a také sobě – a vést k tomu i ostatní. Současná demokracie potřebuje také osobnosti, které by se dovedly správně rozhodnout a jednat i ve zcela nových a nečekaných situacích – v takových, ke kterým dosud nemáme žádný návod.

Umíme ale takové osobnosti podporovat? Ve školách se klade důraz na materiál a techniku: sází se zejména na dobře vybavené učebny. Nám ale chybí především živý kontakt s kvalitními učiteli. S takovými, kteří nám nejen ukážou, kolik toho vědí, ale především jak lze s věděním smysluplně zacházet: jak být jeho prostřednictvím užitečný světu, jak být

orientačním bodem pro ostatní a jak se nebát prosazovat i takové věci, které – jednoduše řečeno – nejsou zrovna sexy.

Jenomže současní učitelé tají vlastní názor. Panuje atmosféra, že by neměli studenty ovlivňovat – že to je nevědecké, nebo dokonce manipulující. My ale potřebujeme učitele, kteří mají dostatek rozumu i odvahy k tomu, aby vedli ke kritickému myšlení, formovali, ovlivňovali – a dokonce vychovávali, což nemá být zapovězené slovo. K tomu všemu by měli mít prostor.

Je zcela mylné domnívat se, že si tento prostor můžou vydobýt sami, případně s pomocí ministerstva školství. Chceme-li být do budoucna inspirativní, sebevědomou a svobodnou zemí, vzdělání nesmí tématem jenom pro učitele, studenty a pro politiky. Musí být prvořadým tématem pro nás všechny; důležitějším než Benešovy dekrety, nové dálnice nebo poplatky u lékaře. Jinak těžko můžeme směřovat jinam než na evropskou kulturní periferii.

Role České republiky ve světě

Jsme první generace, o které se dá bez nadsázky říct, že se pohybuje v otevřeném světě a je to pro ni samozřejmost. V zahraničí běžně studujeme, často i pracujeme, máme tam řadu přátel, nemáme problém si rozumět. Vidíme tedy naši zemi i z jiné perspektivy. A jako studenti se za aktuální obraz České republiky v zahraničí musíme stydět.

Máme prezidenta, který samolibě hlásá svoje bizarní názory na Evropskou unii, na změnu klimatu, na vesmír a přilehlé okolí – a to vše naším jménem. Nikdo další nás přitom tak výrazně nereprezentuje: vystupování politiků je do té míry zmatené a nečitelné, že nás v cizině už těžko můžou brát vážně. S kým vlastně tahle země buduje spojení? S Evropou, se Spojenými státy, nebo s putinovským Ruskem? A o co jí vlastně jde? Integrovat unii, rozbit unii, nebo prostě jen prudit?

Bohužel, my sami v tom politiky podporujeme. Náš občanský zájem o zahraničí se omezuje na ceny pobytů u moře a na množství sněhu v Alpách. Připadá nám, že normální soužití lidí i států je, když se nikomu do ničeho nemluví: „Vy se nestarejte o nás, my se nestaráme o vás.“ Ani předsednický půlrok nás nepřiměl podívat se dál než na vlastní dvorek.

Výsledkem je, že jsme prostě bezvýznamní – nikdo se námi nezabývá. Nejsme pro svět ani zajímaví, ani nebezpeční. Z takové beztvarosti nemůže vzniknout žádná identita ani žádná pořádná role.

Kdybychom v mezinárodním prostředí alespoň dokázali využít jedinečnou zkušenost, kterou máme: čtyřicet let jsme žili v totalitě, mohli bychom tedy být citlivější na otázky lidských práv. Mohli bychom být schopni dobře rozpoznávat nenápadný nástup autoritářských režimů či pozvolnou korozi demokracie. Možná i Rusko dovedeme odhadnout lépe, než to dovedou západní státy.

Jenomže my ještě máme problémy zcela základního druhu: nejenže nevíme, jakou roli ve světě chceme hrát, ale především nemáme vůli ji společně hledat, shodnout se na ní a dohodu dlouhodobě dodržovat. A tak všechno nasvědčuje tomu, že role trapných, věčně kverulujících kašpárků nám už zůstane.

Křehká demokracie

Zřejmě se tedy čeká, že naše generace konečně napraví veškeré průšvihy současné demokracie. Od starších slyšíme, že teprve s námi přijde do politického a občanského života nová kultura. Že konečně nastanou lepší časy. Je to další z mnoha sázek na mladou generaci. Důvěra jistě potěší, ale na rovinu – myslet si, že takovou věc nějak sami zvládneme, je naivita – nebo spíš alibismus.

Pokud se totiž naše generace něčím odlišuje, tak právě tím, že se ničím neodlišuje, přinejmenším co se hodnot týče. Veřejné dění nás moc nezajímá a politika nás štve – a hlavně jí vůbec nerozumíme. To, že se sem tam objeví nahodilá protestní akce, nebo dokonce vlna akcí organizovaných přes internet, na věci nic nemění. Do veřejné činnosti se nám nechce – zejména pokud by měla být soustavná. Jsme na tom prostě úplně stejně jako všichni starší kolem nás. A nedřímá v nás žádná potřeba vymezovat se vůči nim. Nechceme změnit svět.

S takovou touhou se totiž nikdo nerodí, a taky není dána mládím; je prostě potřeba se ji naučit. Jenomže od koho? Ti, kteří by měli být našimi autoritami a učiteli, si zvykli ignorovat veřejnou sféru a žít si svůj soukromý život. To jsme odkoukali víc než dobře. I my bez váhání nadřazujeme soukromý zájem nad společný a zdá se nám to přirozené. Že to může být jinak, nás už ani nenapadne.

I my rádi spoléháme na to, že veřejná sféra si vystačí bez nás. Vyhovuje nám stav, kdy si jí vůbec nemusíme všimnout: ideálně by měla být jen jakýmsi nerušivým pozadím pro naši seberealizaci a zábavu.

Přitom se už několikrát ukázalo, že veřejný prostor nemůže být ponechán sobě samému. Překvapivě brzy se zkazí – jako všechno, o co se přestalo pečovat. Krom toho se v něm vždycky najde dost těch, kteří si ho šikovně a bez skrupulí zařizují pro sebe.

Tím se spouští zprvu nenápadný proces: účast ve veřejném prostoru se nám víc a víc znehucuje, roste pocit, že na veřejné dění nemáme vliv, a o to víc svou účast vzdáváme. Vstoupit do veřejného prostoru ovšem bude čím dál těžší a brzy se veřejný prostor pro slušného člověka uzavře úplně. Pak je přímo ohrožena naše svoboda – jenomže v té chvíli už s tím nenaděláme nic.

Řekněme to naplno: naše demokracie je křehká a snadno o ni můžeme přijít. To, že vůbec jakž takž funguje, nezařídila nějaká neviditelná ruka dějinně nevyhnutelných demokratických principů. Demokracie stojí na konkrétním úsilí konkrétních lidí. Šanci má jenom tehdy, když se za ni budeme brát, a to dost naléhavě – jako za svou osobní věc,

Jinak hrozí, že si za deset let budeme připomínat její nedožitá třicetina.